

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Факультет спеціальної освіти, психології і соціальної роботи
Кафедра спеціальної та інклюзивної освіти

Дипломна робота

магістра

з теми: **«ОСОБЛИВОСТІ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ МОЛОДШИХ
ШКОЛЯРІВ ІЗ ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ»**

Виконала: здобувач вищої освіти
2 курсу, групи SoO2-M21z
спеціальності 016 Спеціальна освіта
Філонюк Інна Миколаївна

Керівник: **Франчук Т.Й.**,
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри спеціальної та
інклюзивної освіти

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ЦІННІСНІ ОРІЄНТАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ ЯК ПРЕДМЕТ ДОСЛІДЖЕННЯ.....	7
1.1. Поняття «цінності» та «ціннісні орієнтації» у науковій літературі.....	7
1.2. Проблема формування ціннісних орієнтацій у молодшому шкільному віці.....	15
1.3. Особливості ціннісних орієнтацій у дітей з особливими освітніми потребами.....	28
Висновки до розділу 1.....	35
РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ З ООП.....	36
2.1. Характеристика методів вивчення ціннісних орієнтацій та аналіз результатів експериментального дослідження.....	36
2.2. Умови формування ціннісних орієнтацій у шкільному віці.....	44
2.3. Шляхи формування ціннісних орієнтацій у молодших школярів з ООП.....	51
Висновки до розділу 2.....	66
ВИСНОВКИ.....	67
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	70

ВСТУП

Актуальність проблеми. Ціннісні орієнтації особистості формуються поступово в процесі її соціалізації шляхом проникнення соціальної інформації в індивідуально-психологічний світ дитини. Система ціннісних орієнтацій є основним показником рівня розвитку особистості школяра, ступеня його соціально-психологічної зрілості.

Проблема формування ціннісних орієнтацій молодших школярів є вкрай актуальною в умовах сьогодення. Питання сутності ціннісних орієнтацій підростаючого покоління, ставлення до них людини знайшли відображення у працях багатьох відомих учених: І. Беха, І. Богданової, А. Богуш, Т. Бутківської, С. Волкової, В. Гринькова, І. Зязюна, Н. Кічук, З. Курлянд, С. Литвиненко, Н. Мойсеюк, Л. Савченко, В. Сластьоніна, Л. Хомич, Є. Шиянова та ін.

Процес усвідомлення молодшими школярами моральних засад поведінки і стосунків є довготривалим і вимагає особистісно зорієнтованих підходів. Саме цей вік вітчизняні і зарубіжні психологи та педагоги вважають сензитивним для становлення моральної свідомості людини (І. Бех, П. Блонський, М. Боришевський, Д. Ельконін, В. Давидов, Р. Павелків, Є. Смірнова та ін).

Багато науковців займаються розв'язанням проблеми морально-ціннісного виховання учнів у процесі вивчення окремих шкільних дисциплін (Т. Кот, В. Плахій, О. Ціхоцька, І. Шевчук та ін.).

Проблему спрямованості особистості підлітків з інтелектуальними порушеннями, її ціннісних орієнтацій досліджували В. Воронкова, О. Дмитрієва, К. Лебединська, В. Назарова та ін. Ними зазначається, що ціннісні орієнтири є важливими характеристиками особистості, тому що відображають її переконання, регулюють соціальну поведінку, діяльність, впливають на спрямованість особистості, її соціальну позицію.

Процес формування морально-етичних цінностей учнів означеної нозології містить широке коло питань, яке передбачає не тільки формування моральної свідомості, моральних почуттів, а й навичок, звичок поведінки. На шляху вирішення цього завдання виникає багато труднощів, зумовлених особливостями дітей з інтелектуальними порушеннями.

Особливості процесу формування ціннісних орієнтацій у дітей з порушеннями слуху полягають у тому, що наявне порушення призводить до порушення зв'язків з соціумом, культурою, як джерелом розвитку, утрудненнями в самообслуговуванні, спілкуванні, навчанні, оволодінні соціальними навичками. Тому така дитина не в змозі сприйняти соціальні норми і вимоги.

Як свідчить аналіз наукової літератури, проблема ціннісних орієнтацій у молодших школярів з особливими освітніми потребами, ще не знайшла належного вирішення. Тому вищевказане і зумовило вибір теми нашого дослідження: «Особливості ціннісних орієнтацій молодших школярів із особливими освітніми потребами».

Мета дослідження полягає в узагальненні науково-практичного доробку у визначенні сутності і змісту поняття «цінності» у контексті розвитку ціннісних орієнтацій у дітей з особливими освітніми потребами, визначенні шляхів формування ціннісних орієнтацій у молодших школярів з особливими освітніми потребами.

Завдання дослідження:

1. Здійснити аналіз наукової літератури щодо з'ясування сучасного стану дослідження проблеми розкриття поняття «цінності» та «ціннісні орієнтації»; формування ціннісних орієнтацій у молодшому шкільному віці; ціннісних орієнтацій у дітей з особливими освітніми потребами.

2. Визначити особливості розвитку ціннісних орієнтацій у молодших школярів з інтелектуальними порушеннями та порушеннями слуху.

3. Описати умови формування ціннісних орієнтацій у шкільному віці та шляхи формування ціннісних орієнтацій у молодших школярів з особливими

освітніми потребами.

Об’єкт дослідження: ціннісні орієнтації у молодших школярів з особливими освітніми потребами.

Предмет дослідження: шляхи формування ціннісних орієнтацій у молодших школярів з особливими освітніми потребами.

Методи дослідження: теоретичні – аналіз, порівняння і узагальнення матеріалів досліджень з проблеми дослідження; емпіричні – методика «Квітка-семибарвиця» (І. Вітковська); діагностична гра «Магазин» (О. Соловійова); методи обробки та інтерпретації даних (якісні та кількісні із застосуванням методів математичної статистики).

Місцем проведення дослідження був комунальний заклад «Прибузька спеціальна школа» Вінницької обласної Ради та комунальний заклад «Вінницький навчально-виховний комплекс: спеціальна загальноосвітня школа-інтернат I-III ступенів - дошкільний навчальний заклад Вінницької обласної Ради». Дослідженням було охоплено 16 дітей молодшого шкільного віку, зокрема 8 з легкими інтелектуальними порушеннями та 8 з порушеннями слуху.

Практичне значення роботи: отримані результати та рекомендації можуть бути використані під час роботи з дітьми молодшого шкільного віку корекційними педагогами, практичними психологами, вчителями шкільних закладів освіти під час організації навчального та виховного процесу з учнями із особливими освітніми потребами.

Апробація результатів дослідження здійснювалась на наукових конференціях, зокрема: науковій конференції студентів та магістрантів за підсумками науково-дослідної роботи у 2021 році Кам’янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка (29-30 березня 2022 р.), II Всеукраїнській науково-практичній конференції з міжнародною участю «Психолого-педагогічний супровід дітей з інтелектуальними порушеннями в умовах спеціальної та інклюзивної освіти (9 листопада 2022 року).

Публікації. Основні положення і висновки дослідження викладені у 1 науковій праці (Філонюк І.М. Особливості ціннісних орієнтацій дітей з особливими освітніми потребами. *Психолого-педагогічний супровід дітей з інтелектуальними порушеннями в умовах спеціальної та інклюзивної освіти: матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю 9 листопада 2022 р.* / за ред. Т.О. Докучиної, відп. секретар О.І. Дмитрієва. Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2022. С.220-221.).

Структура роботи: вступ, два розділи, висновки до розділів, висновки, список використаних джерел. Робота містить 4 таблиці та 3 рисунка.

ВИСНОВКИ

1. Цінність виступає важливою характеристикою психологічної структури особистості і визначає: спрямованість суб'єкта на реалізацію певних відношень, які відповідають певній цінності, спрямованість на певну діяльність; зміст уявлення про своє «Я», що відповідає спрямованості; виділення у свідомості певного предметно-діяльнісного змісту і його провідну роль у формуванні самосвідомості особистості. Ціннісні орієнтації формуються в процесі засвоєння соціального досвіду і проявляються в переконаннях, ідеалах, інтересах, а реалізуються в поведінці особистості. Система ціннісних орієнтацій складає основу спрямованості особистості і відображає ставлення її до дійсності. Ціннісні орієнтації відносяться до найважливіших компонентів структури особистості: за рівнем їх сформованості можна судити про рівень сформованості особистісного розвитку.

2. На етапі молодшого шкільного віку починає формуватися ядро, база моральної поведінки, моральних почуттів і моральних переконань, що дають змогу дитині орієнтуватися у навколо-особистісному просторі. Для сформованості ціннісних орієнтацій важливу роль відіграє робота учителя у процесі навчально-виховної діяльності, яка є складовою процесу соціалізації особистості. Формування ціннісних орієнтацій у молодших школярів – це складова процесу соціалізації особистості молодших школярів, яка передбачає становлення особистісного ставлення до довкілля через певну систему цінностей. Цей процес неможливо зробити цілеспрямованим без впливу вчителя і батьків.

3. Для учнів зі зниженим слухом характерна особлива чутливість до оцінки оточуючих, насамперед дорослих. Довіра дорослого дуже імпонує учню, тому що в цьому випадку задовольняється його потреба бути чи видаватися дорослим. Молодшим школярам з інтелектуальними порушеннями не притаманні цінності високого порядку (духовні, естетичні,

етичні тощо), їм властиві цінності на які вони спираються в побуті та навчальній діяльності (акуратність, працьовитість, терплячість). Некритичність і сугестивність, властиві цим школярам, сприяють фіксації соціально-бажаних цінностей і становленню мотивів, що транслуються кваліфікованими вихователями та вчителями.

4. Експериментальне дослідження проводилось на базі Комунального закладу «Прибузька спеціальна школа» Вінницької обласної Ради та комунальний заклад «Вінницький навчально-виховний комплекс: спеціальна загальноосвітня школа-інтернат I-III ступенів - дошкільний навчальний заклад Вінницької обласної Ради». Дослідженням було охоплено 16 дітей молодшого шкільного віку, 8 з легкими інтелектуальними порушеннями та 8 з порушеннями слуху. Для дослідження ціннісних орієнтацій школярів з інтелектуальними порушеннями використовувався метод порівняльного аналізу. На констатувальному етапі дослідження було використано наступні методи: методика «Квітка-семибарвиця» (І. Вітковська); діагностична гра «Магазин» (О. Соловйова).

5. За результатами проведеного дослідження встановлено, що молодші школярі з порушенням слуху, найчастіше віддавали перевагу бажанням, спрямованим на задоволення власних потреб в той час, як молодші школярі з інтелектуальними порушеннями спрямовували свої бажання на задоволення потреб своїх рідних і близьких. Найрідше інтереси молодших школярів з порушенням слуху спрямовувались на задоволення суспільних потреб та загальнолюдських цінностей, а молодші школярі з інтелектуальними порушеннями на потреби класу і школи. В більшості молодших школярів з інтелектуальними порушеннями та значної частини учнів з порушенням слуху особистісна ціннісна система або ще не склалася, або ж не виконує свою функцію як регулятора поведінки. Тому потрібна активізація педагогічних зусиль в означеному напрямку.

6. Формування ціннісних орієнтацій у школярів з особливими освітніми потребами це тривалий процес, в ході якого учнів необхідно

залучати до художньо-естетичної діяльності, занять з образотворчого мистецтва, театральної діяльності тощо. Одним з головних факторів, який впливає на процес формування ціннісних орієнтацій є формування об'єктивної оцінки та самооцінки можливостей і проявів особистості.

7. Роль формування життєвих цінностей у дітей з особливими освітніми потребами велика, оскільки це сприяє профілактиці правопорушень, дозволяє: формувати ціннісні орієнтири та моральні риси такої дитини, дозволяючи їй органічно вписатися в суспільство; розкриває творчий потенціал, розширюючи можливості професійного вибору; формує наполегливість у праці, сприяє підвищенню професійної орієнтації, сприяє зниженню кількості безробітних, виховує працелюбність, формує у свідомості дитини поняття праці як загальнолюдської цінності; дозволяє скоротити кількість неблагонадійних родин; дозволяє розв'язати проблему соціального інфантилізму.

Проведене дослідження особливостей цінностей у школярів з особливими освітніми потребами не вичерпує всіх аспектів проблеми. Подальша розробка даної проблеми вбачається нами у вивченні ціннісних орієнтацій молодших школярів із порушенням зору.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алексеева В. Г. Место ценностных ориентаций в построении типологии личности. *Социологические исследования*. 1980. № 1. С. 39–43.
2. Ананьев Б. Г. Человек как предмет познания. Л. : ЛГУ, 1989. 338 с.
3. Багнюк А. Л., Стародубець В. О. Філософія: у 2 ч. Тернопіль: Стародубець, 2005. Ч. 2: Онтологія. Гносеологія. Соціальна філософія. 412 с.
4. Баранова Т. Б. Духовность личности в системе современных общественных отношений. К. : Просвіта, 1998. 141 с.
5. Безкоровайна О. В. Технології виховання культури особистісного самоствердження: метод. посіб. Рівне: РДГУ, 2008. 118 с.
6. Бех І. Д. Виховання особистості : у 2 кн. Кн. 1 : Особистісно-орієнтований підхід : наук. видання. К. : Либідь, 2003. 280 с.
7. Бех І. Д. Концепція виховання особистості. *Радянська школа*. 1991. № 5. С. 40–47.
8. Бех І. Д. Педагог у психологічно доцільній виховній самопрезентації. *Сучасний виховний процес: сутність та інноваційний потенціал*: матеріали звіт. наук.-практ. конф. Ін-ту проблем виховання НАПН України за 2014 рік. Івано-Франківськ: НАІР, 2017. С. 13–16.
9. Бех І.Д. Цінності як ядро особистості. Цінності освіти і виховання : науково-методичний збірник. / за заг. ред. О.В. Сухомлинської. Київ : 1997. С. 8–11.
10. Блудова Ю.О., Ільїна О.О. Формування ціннісних орієнтацій молодших школярів в умовах нової української школи. *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки*. 2021. Вип. 201. С. 65-68.
11. Божович Л. И. Личность и ее формирование в детском возрасте. М. : Просвещение, 1988. 226 с.
12. Божович Л. И. Проблемы формирования личности; под ред. Д. И. Фельдштейна. Воронеж : НПО «Модек», 1998. 352 с.

13. Бондар В. І. Проблеми корекційного навчання у спеціальній педагогіці : навч. посіб. К. : Наш час, 2005. 176 с.
14. Боришевський М. Дорога до себе: від основ суб'єктивності до вершин духовності: монографія. К.: Академвидав, 2010. 416 с.
15. Боришевський М. Й. Ціннісні орієнтації в особистісному становленні сучасної молоді. *Проблеми загальної та педагогічної психології*: зб. наук. пр. Ін-ту психології ім. Г. С. Костюка АПН України. Київ: [б. в.], 2003. С. 34–42.
16. Боскис Р. М. Учителю о детях с нарушениями слуха: книга для учителя. 2-е изд., испр. М.: Просвещение, 1988. 125 с.
17. Бутківська Т. В. Проблема цінностей у соціалізації особистості. *Цінності освіти і виховання* : наук.-метод. зб. ; за заг. ред. О. В. Сухомлинської] АПН України. К., 1997. С. 27–31.
18. Бутковська Т.В. Проблема цінностей у соціалізації особистості. Київ, 1997. С. 27-31.
19. Висоцька А. М. Особливості виховного процесу у спеціальних освітніх закладах для дітей з порушеннями психофізичного розвитку. *Дефектологія*. 2010. № 2. С. 37–40.
20. Воронин А. Н., Дружина В. Н., Галкина Т. В. Методики діагностики свойств внимания. М. : Педагогика, 2008. С. 16–27.
21. Выготский Л. С. Психология искусства. М. : Педагогика, 1987. 441 с.
22. Выготский Л. С. Психология развития человека. М. : Эксмо, 2005. 1136 с.
23. Гаврилов О. В. Особливі діти в закладі і соціальному середовищі: навч. посіб. Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2009. 308 с.
24. Гаврилушкина О. П. Об организации воспитания детей с недостатками умственного развития. *Дошкольное воспитание*. 1998. № 2. С. 67–71.

25. Галян І. Психологічні особливості діагностики мотиваційно-ціннісної сфери особистості. *Проблеми загальної та педагогічної психології*: зб. наук. пр. Ін-ту психології ім. Г. С. Костюка АПН України / за ред. С. Д. Максименка. Київ: ГНОЗІС, 2007. Т. IX, ч. 5. С. 230–237.
26. Дегтяренко Т. М. Інформаційні технології в системі корекційно-реабілітаційної допомоги. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2010. № 6 (20). URL: <http://www.ime.edu-ua.net/em20/emg.html>.
27. Дергач М. А. Практика застосування театрального мистецтва в освітній системі України. URL: http://archive.nbuv.gov.ua./portal/soc_gum/pspo
28. Дубровина И.В., Круглов Б.С. Психологические аспекты формирования ценностных ориентаций и интересов учащихся. *Ценностные ориентации и интересы школьников*: Сб. науч. труд. М.: АПН СССР. 1983. С. 27–36.
29. Дьяконов І. В. Соціально-філософський аналіз ціннісних орієнтацій учнівської молоді України: автореф. дис. ... канд. філос. наук: 09.00.03 / Запоріж. нац. ун-т. Запоріжжя, 2008. 21 с.
30. Еременко И. Г. Олигофренопедагогика : учеб. пособ. К. : Вища школа, 1985. 328 с.
31. Енциклопедія освіти / голов. ред. В. Г. Кремень. Київ: Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.
32. Єрмакова С. С. Формування професійно-педагогічних цінностей у майбутніх учителів початкових класів : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти. Одеса, 2003. 21 с.
33. Життєва компетентність особистості : наук.-метод. посіб. / за ред. Л. В. Сохань, І. І. Єрмакова, Г. М. Нессен. К. : Богдана, 2003. 520 с.
34. Забрамная С. Д. Психолого-педагогическая диагностика умственного развития детей. М., 1995. 111 с.
35. Засенко Н. Ф. Основы сурдопедагогики : навч. посіб. для студ. дефектол. фак. К. : КПІ імені О. М. Горького, 1990. 104 с.

36. Засенко В. В., Колупаєва А. А. Шляхи інтеграції дітей з порушенням слуху у суспільство. *Громадянська освіта та соціалізація дітей з вадами слуху* : зб. наук.-метод. матеріалів. К., 2002. С. 48–50.
37. Ілляшенко Т. Д., Рождественська М. В. Допоможіть дитині розвиватися (поради для батьків). Кам'янець-Подільський : Абетка, 1997. 104 с.
38. Каган М. С. Философская теория ценности. СПб. : Петрополис, 1999. 204 с.
39. Казачінер О., Жадан О. Формування життєвих цінностей у дітей з особливими освітніми потребами. *Молодий вчений*, 2020. №1 (77). С. 77-80.
40. Карпенчук С. Г. Теорія і методика виховання: Навч. посібник. 2-ге вид., допов. і перероб. К.: Вища школа, 2005. 344 с.
41. Кобзаренко Л. А. Виховання морально-ціннісних орієнтацій студентів педагогічних коледжів засобами етнопедагогіки: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.07. Ін-т проблем виховання АПН України. Київ, 2016. 23 с.
42. Коберник О.М. Формування морально-ціннісних орієнтацій учнів у процесі розв'язування життєвих задач. URL: <http://nvd.luguniv.edu.ua/archiv/NN16/11komrzz.pdf> (дата звернення 25.09.2022р.).
43. Коваленко В.Є. Особливості мотиваційно-ціннісного компонента соціалізованості молодших школярів з інтелектуальними порушеннями. *Актуальні питання корекційної освіти*. 2021. Вип.18. С.59-71.
44. Колишкін О. В. Корекційна освіта : вступ до спеціальності : навч. посіб. Суми : Університетська книга, 2013. 392 с.
45. Колупаєва А. А., Савчук Л. О. Діти з особливими освітніми потребами та організація їх навчання : наук.-метод. посіб. К. : Наук. світ, 2010. 194 с.
46. Кондратенко С. Формування культурної компетентності у дітей молодшого шкільного віку з порушеннями зору засобами образотворчого і

музичного мистецтва. *Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови*. 2019, № 15. Том 1. С. 150-162.

47. Коробко С. Л., Коробко О.І. Робота психолога з молодшими школярами: метод. посіб. К. : Літера ЛТД, 2006. 416 с.

48. Косянчук С. Підготовка майбутніх учителів до процесу формування в учнів ціннісно-сміслових орієнтацій. *Дидактика початкової школи : реалізація технологічного та компетентнісного підходів* : матер. Міжнар. Інтернет-конф., м. Миколаїв, 10 квіт. 2015 р. / Методичний вісник Науково-дослідницької лабораторії дидактики початкової освіти [гол. ред. Осадченко І. І.]. Миколаїв : ТОВ «Іліон», 2015. Вип. 1. С. 118–119.

49. Кудикіна Н. В. Ігрова діяльність молодших школярів у позаурочному навчально-виховному процесі. К., 2003. 153 с.

50. Кузьма-Качур М. І., Горват М. В., Сідак Н. М. Формування морально-ціннісних орієнтацій молодших школярів як важливий аспект становлення особистості. *Міжнародний науковий журнал «ОСВІТА І НАУКА»*. 2021. Випуск 1(30). С.51-55.

51. Леонтьев Д.А. Ценность как междисциплинарное понятие: опыт многомерной реконструкции. *Вопросы философии*. 1996. № 4. С. 15 – 26.

52. Липа В. А. Основы коррекционной педагогики : учеб. пособ. Донецк: Лебідь, 2002. 327 с.

53. Максименко С. Д. Генезис существования личности. Киев: КММ, 2006. 240 с.

54. Маслоу А. Новые рубежи человеческой природы / пер. с англ. Г. Балл, А. Попогребский; науч. ред. Г. Балл. М.: Смысл, 1999. 425 с.

55. Матвеева М. П., Миронова С. П. Корекційна робота в системі освіти дітей з вадами розумового розвитку : навч.-метод. посіб. Кам'янець-Подільський : К.- Подільський ДУ, 2005. 164 с.

56. Миронова С. П. Олігофренопедагогіка. Компактний навчальний курс: навч. посіб. Кам'янець-Подільський : К.- Подільський ДУ, 2008. 204 с.

57. Нижник Л. Психологічний аспект проведення уроків у допоміжній школі. *Дефектолог*. 2011. № 2. С. 7–11.
58. Носенко Э. Л., Фролова Н. В. Трансформация ценностных ориентаций молодежи на современном этапе развития общества (Психологический аспект). Днепропетровск : Изд-во «Навчальна книга», 1999. 168 с.
59. Основи корекційної педагогіки : навч. посіб. / С. П. Миронова, О. В. Гаврилов, М. П. Матвеева; за заг. ред. С. П. Миронової. Кам'янець-Подільський : К-ПНУ імені І. Огієнка, 2010. 264 с.
60. Павелків Р. В. Молодший школяр у моральному вимірі міжособистісних відносин. *Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти*: зб. наук. пр. Рівне: РДГУ, 2003. Вип. 26. С. 6–10.
61. Панченко Л. М. Формування ціннісних орієнтацій молоді в період системної трансформації українського суспільства: автореф. дис. ... канд. філос. наук: 09.00.03. Ін-т вищ. освіти. Київ, 2003. 20 с.
62. Поліщук О. П. Виховання моральних цінностей у сучасній початковій школі. *Актуальні питання педагогіки та психології: шляхи теоретичного і практичного вирішення проблем*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., м. Одеса, 17-18 берез. 2018 р. Одеса: ГО «Інститут інноваційної освіти», 2018. С. 82–84.
63. Поліщук С. А. Вольовий розвиток дітей молодшого шкільного віку : навч. посіб. Суми : ВТД «Університетська книга», 2005. 158 с.
64. Пометун О. Інтерактивні методики та системи навчання. К., 2007. 112 с.
65. Психологія особистості: словник-довідник / за ред. П. П. Горностая, Т. М. Титаренко. Київ: Рута, 2001. 320 с.
66. Путівник для батьків дітей з особливими потребами : навчально-методичний посібник у 9 книгах / за заг. ред. Колупаєвої А. А. К.: ТОВ ВПЦ «Літопис-XX», 2010. Книга 5. 363 с.

67. Романюк Л. В. Становлення цінностей особистості: концептуальна модель та її методологічний потенціал. *Психологія особистості*. 2013. № 1 (4). С. 138–148.
68. Рутковська Т. Втілення принципу інтеграції в сучасній роботі вчителя-дефектолога. *Дефектолог*. 2012. № 10. С. 11–14.
69. Синьов В. М. Корекційна психопедагогіка. Олігофренопедагогіка : підруч. Частина I. К. : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2007. 238 с.
70. Синьов В. М., Матвєєва М. П., Хохліна О. П. Психологія розумово відсталого дитини : підруч. К. : Знання, 2008. 359 с.
71. Скрипченко О. В., Долинська Л. В., Огороднійчук З. В., Булах І. С., Зелінська Т. М. Вікова та педагогічна психологія: Навч. посібник для студ. вищих навч. закл. Вид. 2-ге, доп. К. : Каравела, 2007. 400 с.
72. Сойчук Р.Л. До проблеми сутності смисложиттєвих цінностей особистості. *Сучасні інформаційні та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми* : Зб. наук. пр. Київ - Вінниця: ТОВ фірма «Планер», 2018. Вип. 51. С. 77–81.
73. Соловьёв И. М. Психология глухих детей / И. М. Соловьёв, Ж. И. Шиф, Т. В. Розанова, И. В. Яшкова. М. : Просвещение, 1971. 446 с.
74. Специальная психология : учеб. пособ. для студ. высш. пед. учеб. завед. / В. И. Лубовский, Т. В. Розанова, Л. И. Солнцева и др.; под ред. В. И. Лубовского. 2-е изд., испр. М. : Академия, 2005. 464 с.
75. Стадненко Н. М., Матвєєва М. П., Обухівська А. Г. Нариси з олігофренопсихології. Кам'янець-Подільський : К.-Подільський ДУ, 2002. 200 с.
76. Струманський В. П. Виховна робота в національній школі : навч. посіб. К. : ІЗМН, 1997. 184 с.
77. Суворова Г. Ф. Особенности индивидуального подхода при обучении. *Начальная школа*. 2006. № 11. С. 71–79.
78. Сурдопедагогика : учеб. для студ. высш. пед. завед. / под ред. Е. Г. Речицкой. М. : ВЛАДОС, 2004. 655 с.

79. Сухомлинський В.О. Проблеми виховання всебічно розвиненої особистості. Вибр. тв. в п'яти томах. Т. 1. К.: Рад. шк., 1976. 209 с.
80. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання : наук.-метод. посіб. О. І. Пометун, Л. В. Пироженко. К. : А.С.К., 2004. 192 с.
81. Ткачук Т. Л. Психологічні тенденції розвитку моральних цінностей у підлітковому віці: автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.07. Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. Київ, 2008. 22 с.
82. Тюрина В.А., Научитель Е.Д. Ценностные ориентации: Учеб. пособие. К.: ООО «Междунар. фин. агентство», 1998. 30 с.
83. Ушинский К. Д. Человек как предмет воспитания. Опыт педагогической антропологии. М. : Педагогика, 1988. 527 с.
84. Федорова М.А. Змістова характеристика моральних цінностей молодших школярів. *Молодь і ринок*. Дрогобич, 2016. С. 56-62.
85. Федусенко Ю. Особливості впливу навчально-ігрової діяльності на розвиток основних психічних процесів у молодшому шкільному віці. *Рідна школа*. 2005. № 4. С. 25.
86. Философский энциклопедический словарь / ред.-сост.: Е. Ф. Губский, Г. Ф. Кораблёва, В. А. Лутченко. М.: ИНФРА-М, 2000. 576 с.
87. Філософія: навч. посіб. / [за ред. І. Ф. Надольного]. Київ: Вікар, 1999. 624 с.
88. Філософський енциклопедичний словник / НАН України, Ін-т філософії ім. Г. С. Сковороди; голов. ред. В. І. Шинкарук. Київ: Абрис, 2002. 742 с.
89. Філософський словник соціальних термінів. 3-є вид., доп. Харків: Р.И.Ф., 2005. 672 с.
90. Фіцула М. М. Педагогіка. К. : Академія, 2000. 544 с.
91. Фомічова Л. І. Ознайомлення з оточуючим дітей з вадами слуху : навч. посіб. К., 2002. 271 с.
92. Хрестоматія з історії педагогіки / Сумський держ. педагогічний ун-т ім. А.С. Макаренка / І.П. Мозговий (наук. ред.), А. А. Сбруєва (упоряд. та

авт. вступ. ст.), Ю. Р. Марія (упоряд. та авт. вступ. ст.). Суми : СумДПУ ім. А.С.Макаренка. 2003. Ч. 1: Вітчизняна школа і педагогіка. 453 с.

93. Цехмістрова Г. С., Фоменко Н. А. Управління в освіті та педагогічна діагностика : навч. посіб. К. : Слово, 2005. 280 с.

94. Цимбалару А. Д. Освітній простір : сутність, структура і механізми створення. *Український педагогічний журнал*. 2016. № 1. С. 41–50.

95. Шахрай В. М. Виховний потенціал домашнього театру. *Виховна діяльність сучасної сім'ї* : зб. наук. статей / за ред. В. Г. Постового. К. : Педагогічна думка, 2001. С. 90–98.

96. Ямницький В. М. Розвиток життєтворчої активності особистості: теорія та експеримент. К. : ПНЦ АПНУ, 2006. 362 с.